

Садовник-Чучвага Н. В.,

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

ЖАНРОВА СПЕЦИФІКА СЕГМЕНТНОЇ СТРУКТУРИ РОДОВОЇ КОНЦЕПТОСФЕРИ ДАВНЬОАНГЛІЙСЬКОЇ ЕПІЧНОЇ ПОЕЗІЇ (КВАНТИТАТИВНИЙ АСПЕКТ)

У статті досліджуються особливості жанрової специфіки сегментної структури родової концептосфери давньоанглійської епічної поезії за допомогою квантитативних методів.

Ключові слова: концептосфера, картина світу, концептуальний сегмент, епічна поезія, вибіркове розходження частот.

В статье исследуются особенности жанровой специфики сегментной структуры родової концептосферы древнеанглийской эпической поэзии при помощи квантитативных методов.

Ключевые слова: концептосфера, картина мира, концептуальный сегмент, эпическая поэзия, выборочное расхождение частот.

The article outlines the peculiarities of genre differences in the segment structure of the conceptual system of gender in the Old English epic poetry with the help of quantitative methods.

Key words: conceptual system, worldview, conceptual segment, epic poetry, selective divergence of frequencies.

У статті пропонується діахронічний підхід у галузі когнітивних досліджень, що є актуальним і задовольняє назрілу потребу в розширенні сучасних синхронічних досліджень концепту на область діахронії. Звернення до цієї теми зумовлене актуальністю дослідження характеру кореляції між типом мислення, культурою та мовними засобами відтворення універсальних категорій в етнокультурному аспекті. Проявляються такі кореляції у системах концептів, що репрезентують певну картину світу. У картині світу фіксується як індивідуальний, так і колективний, історично набутий досвід. Формування концептуальної системи тієї чи іншої мови значною мірою визначається умовами існування мовної спільноти [1, с. 24]. Актуальність дослідження визначається інтересом до історичних проблем моделювання концептуальної картини світу і до діахронічних змін у мові.

Концептуальна картина світу визначається як інформаційна система, що складається зі знань, уявлень, вірувань та є результатом пізнання людиною оточуючого світу, інтерпретації, позначення й утримання в свідомості його властивостей у вигляді певної сітки понять, структурованої як концептуальні сфери-локуси (В. З. Дем'яков, Ю. М. Караулов, Г. В. Колшанський, О. С. Кубрякова) [1, с. 28]. Закоріненість національної концептуальної картини світу у системі архетипних образів дозволяє розглядати її як міфологічно орієнтовану. Метою нашого дослідження є комплексне вивчення зв'язків між фрагментом концептуальної картини світу та його відображенням у мовній картині світу на різних рівнях сегментної структури родової концептосфери.

Базовим концептом, представленим практично в будь-якій культурі та відображенням її культурно-мовними одиницями, є концепт роду (мовну категорію роду ми визначаємо як систему поділу лексичних одиниць на чоловічий, жіночий та середній роди за сукупністю певних лексичних та граматичних ознак). Досліджені давньоанглійські номінації були згруповані у сегменти за відповідними ознаками. Сегменту цьому випадку розуміється як структурна складова концептосфери; сегменти виділяються умовно і мають дифузні кордони [4, с. 8]. На даному етапі дослідження маємо на меті прослідкувати особливості сегментної структури родової концептосфери у різних жанрах давньоанглійської епічної поезії.

Найбільш очевидна ознака, на підставі якої зазвичай виділяються окремі групи літературних пам'яток, – це сюжет і його орієнтація на відображення певного кола подій та явищ. У нашому дослідженні ми дотримуємося класифікації епічних жанрів О. А. Мельникової [3]: а) героїчний епос – центральне місце займають боротьба з чудовиськами, племінні чвари (*Beowulf, The Battle of Finnesburh, Widsith, Waldere A* та *B*); б) героїчні елегії – центральне місце займає психологічний стан людини, яка втратила свого короля чи близьких і гостро відчуває свою самотність (*Deor, Seafarer, Wanderer, Ruin, Husband's Message, Wife's Lament, Wulf and Eadwacer*); в) релігійний епос – обробка сюжетів біблійних легенд і життя святих (з надзвичайно великої кількості пам'яток цього жанру ми обрали *Juliana, Judith, Dream of the Rood, Fortunes of Men, Gifts of Men, Caedmon's Hymn, Fates of Apostles*); г) історичні пісні – присвячені поетичній розповіді про реальні події (*The Battle of Brunanburh, The Battle of Maldon*).

Розмежування тем і сюжетів підкріплюються рядом інших суттєвих ознак, сукупність яких і дозволяє розглядати виділені групи як самостійні жанри в системі англосаксонського епосу. Деякі відмінності є і в соціальному функціонуванні різних жанрів, в їх призначенні для певної аудиторії, хоча ця обставина не завжди достатньою мірою очевидна [3, с. 63].

Комплексне діахронічне дослідження родової концептосфери спонукало до комбінування різних лінгвістичних методів дослідження. Хоча лінгвістичні методи спрямовані на дослідження лише мовних явищ, продуктів мовлення та мовленнєвої діяльності, останнім часом досить популярне вкраплення методів інших наук, а саме математики, у лінгвістику. Такі методи отримали назву квантитативні методи в лінгвістиці [2, с. 11]. Точні розрахунки дають змогу обмежити суб'єктивний характер лінгвістичних досліджень і одержати достовірні та обґрунтовані результати.

Наявність значущих відношень встановлюємо за допомогою критерію χ^2 . Цей критерій визначає наявність відповідностей і розбіжностей між розподілом частот аналізованих величин. Найпоширеніша формула для підрахунку χ^2 така:

$$(1.1);$$

де O – фактичні величини, а E – теоретично очікувані [2, с. 88].

Для інтерпретації результатів обчислення потрібно встановити значущість одержаної суми χ^2 . Значення суми χ^2 при різній кількості ступенів свободи df подають у спеціальних таблицях [2, с. 172].

Сума χ^2 дає змогу встановити лише наявність зв'язку та відмежувати стандартні зв'язки від нестандартних, а ступінь і характер зафіксованих зв'язків можна встановити за допомогою коефіцієнта взаємної спряженості Чупрова K [2, с. 91]. Коли одержані величини суми χ^2 перевищують критичні при визначених ступенях свободи, у статистиці прийнято відкидати так звану нульову гіпотезу (наприклад, щодо відсутності розбіжностей між певними рядами частот). Що більше емпіричні величини відхиляються від теоретичних, то вища сума χ^2 .

Відбір лексичних одиниць, що репрезентують родову концептосферу давньоанглійського періоду, виконувався методом суцільної вибірки з вищевказаних творів чотирьох жанрів. Загальний обсяг слововживань у проаналізованих нами текстах становить 32997 одиниць; у межах даної вибірки було зафіксовано 9772 прикладів уживання маркованих родом номінацій. Аналізовані лексичні одиниці підлягали лематизації, тобто всі іменники, незалежно від того, в якій формі, в якому числі і в якому відмінку вони вживалися в тексті, зафіксовано у формі, яка прийнята в словниках.

Розглянуті номінації виражають концепти, на основі певних ознак об'єднані в 29 сегментів частотністю від 57 до 741 слововживань. У нашій статті ми не подаємо їх повного списку, а наводимо лише сегменти зі статистично значущою сумою χ^2 . Визначення частоти вживання лексичних одиниць не є достатнім, адже в цьому випадку ми не знаємо, чи дійсно частота вживання сегментів у тому чи іншому жанрі суттєво перевищує деяку теоретично очікувану величину. Тому для достовірного квантитативного аналізу даних ми використовуємо описаний вище критерій χ^2 -квдрат (χ^2). Якщо вибіркове розходження частот дає величину χ^2 , що не перевищує 3,84 при $df=1$, то вимірювані розходження частот вважаються випадковими. Якщо вибіркові дані при $df=1$ більші від величини 3,84, то розходження частот визнається суттєвим, тобто таким, що вказує на певні закономірні явища. На основі цих даних ми встановлюємо, які з сегментів використовуються в одному жанрі частіше, ніж у інших.

Для героїчного епосу було зафіксовано статистично значущу суму в семи сегментах: МІФІЧНА ІСТОТА ($\chi^2=44,39$ $K=0,07$), СІМЕЙНО-РОДИННІ СТОСУНКИ ($\chi^2=22,00$ $K=0,05$), КОРОЛІВСЬКА ВЛАДА ($\chi^2=41,46$ $K=0,07$), ЗБРОЯ ($\chi^2=40,78$ $K=0,06$), МІЖСОБИСТІСНІ СТОСУНКИ ($\chi^2=17,69$ $K=0,04$), МОРЕПЛАВСТВО ($\chi^2=14,68$ $K=0,04$), ЛАНДШАФТ ($\chi^2=14,35$ $K=0,04$).

Для героїчних елегій було зафіксовано статистично значущу суму в п'яти сегментах: ПРИРОДНІ ЯВИЩА / ПРОЦЕСИ ($\chi^2=38,31$ $K=0,06$), МІСЦЕ ПРОЖИВАННЯ ($\chi^2=36,98$ $K=0,06$), РОЗУМОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ($\chi^2=27,52$ $K=0,05$), ЕМОЦІЇ ($\chi^2=24,23$ $K=0,05$), МОРЕПЛАВСТВО ($\chi^2=12,12$ $K=0,04$), ЛАНДШАФТ ($\chi^2=5,33$ $K=0,02$).

Для релігійного епосу було зафіксовано статистично значущу суму в семи сегментах: РЕЛІГІЙНА СФЕРА ($\chi^2=698,92$ $K=0,27$), ЯКОСТІ / РИСИ ($\chi^2=33,15$ $K=0,06$), СУСПІЛЬНІ ЯВИЩА / ПРОЦЕСИ ($\chi^2=17,43$ $K=0,04$), РІД ЗАНЯТЬ ($\chi^2=15,00$ $K=0,04$), РОЗУМОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ($\chi^2=13,73$ $K=0,04$), МОВНА ДІЯЛЬНІСТЬ ($\chi^2=9,67$ $K=0,03$), ВЧИНКИ / ДІЇ ($\chi^2=5,59$ $K=0,02$).

Для історичних пісень було зафіксовано статистично значущу суму в п'яти сегментах: ВІЙСЬКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ($\chi^2=91,73$ $K=0,10$), ЗБРОЯ ($\chi^2=57,62$ $K=0,08$), ГЕРОЙ / ВОЇН ($\chi^2=40,51$ $K=0,06$), МОРЕПЛАВСТВО ($\chi^2=20,06$ $K=0,02$), СІМЕЙНО-РОДИННІ СТОСУНКИ ($\chi^2=5,26$ $K=0,02$).

Бачимо, що жанри виявляють як певні подібності у вживанні номінацій, так і відмінності. Найбільшу подібність між собою виявили героїчний епос та історичні пісні (3 спільні сегменти – ЗБРОЯ, МОРЕПЛАВСТВО, СІМЕЙНО-РОДИННІ СТОСУНКИ), хоча можемо помітити, що, наприклад, для героїчного епосу сегмент СІМЕЙНО-РОДИННІ СТОСУНКИ показує набагато більшу величину χ^2 , ніж для історичних пісень, оскільки у героїчному епосі людина не мислиться поза суспільством, з яким вона зв'язана родинними зв'язками, родовід героя служить додатковим засобом героїзації, тоді як для історичних пісень таке контекстуальне зображення є менш важливим.

Розглянемо також сегменти, що виявили найбільше розходження частот для кожного жанру. Для героїчного епосу це сегмент МІФІЧНА ІСТОТА, оскільки саме фантастичний елемент відрізняє цей жанр від усіх інших. Для героїчних елегій таким сегментом є ПРИРОДНІ ЯВИЩА / ПРОЦЕСИ, оскільки основним художнім засобом елегій є зображення резонансу внутрішнього стану героя та його природного оточення, особливо велику роль при цьому відіграє погода. У релігійному епосі найчастіше вживалися номінації сегменту РЕЛІГІЙНА СФЕРА, що не потребує додаткового пояснення. Номінації сегменту ВІЙСЬКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ найчастіше вживалися в історичних піснях, основним сюжетом яких і є власне опис двох великих битв.

Звернемо увагу також на те, що для певних жанрів, зокрема, героїчного епосу, частотні сегменти, наприклад, ГЕРОЙ / ВОЇН (495), СОЦІАЛЬНИЙ СТАТУС (221) чи САКРАЛЬНА СФЕРА (741) не перевищили 3,84 у своїх значеннях χ^2 , хоча ми й розглядаємо героїку та високий мімезис. Однак відсутність зафіксованих статистично значущих сум для таких сегментів свідчить не про те, що їх номінації не були важливими чи частотними, а лише про те, що їх частота вживання не перевищує теоретично очікувані величини.

Перспективою подальшого дослідження бачимо виявлення закономірностей вживання маркованих родом одиниць для кожного роду та встановлення відповідностей між морфологічним родом аналізованих номінацій та їх концептуальним наповненням.

Література:

1. Колесник О. С. Міфологічний простір крізь призму мови та культури : Монографія. / О. С. Колесник. – Чернівці : РВВ ЧНПУ, 2011. – 312 с.
2. Левицкий В. В. Квантитативные методы в лингвистике. / В. В. Левицкий. – Черновцы: Рута, 2004. – 190 с.
3. Мельникова Е. А. Меч и лира: англосаксонское общество в истории и эпосе. / Е. А. Мельникова. – М: Мысль, 1987. – 203 с.
4. Палаева И. В. Гендерная концептосфера в картине мира среднеанглийского периода. Автореф. дис... канд. филол. наук: 10.02.04 / И. В. Палаева, Дальневосточный гос. ун-т. – Владивосток, 2005. – 16 с.